

ATATÜRK DÖNEMİNDE KADIN EĞİTİMİ

MÜJGÂN CUNBUR

Millî Mücadele'nin çetin günlerinin devam ettiği bir sırada, Atatürk'ü başka bir alanda yeni bir savaşın hazırlıkları içinde buluruz. 1 Mart 1922 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin III. Toplanma Yılıni açarken söylediği:

“Kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır.”¹ cümlesi, kadının eğitimine önem verileceğinin, bir diğer deyişle kadınların eğitimi konusunda “cehaletle savaş” a başlanacağına ilk habercisi gibidir. Doğal olarak o yıllarda “cehalet” yalnız kadınlara özgü bir keyfiyet de değildir. Nitekim Atatürk'ün meşhur İzmir konuşmasında, bu konuda:

“Efendiler, memleketimizde cehalet varsa umumîdir. Yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şâmindir.” dediği hemen hafızalarımızda canlanıverecektir.

Kadın eğitimi geçmiş i çok eskilere uzanan, Atatürk döneminde geliştirilen, günümüzde de üzerinde durulan bir konudur. Kadın eğitimindeki uzun geçmiş in büyük bir bölümünde analardan kızlarına aktarılan sözlü kültür kazandırma dönemi görülür. Kimi zaman bu eğitime babaların da katılıp kızlarına çağlarının bilimlerini öğretmeye çalıştıkları dikkati çeker. Nitekim ilkin *Kutadgu Bilig*'de babaların kızlarını eğitmesi gereğine işaret edildiği bilinmektedir.

Osmanlı asırlarında özellikle büyük şehirlerde kızların erkek çocuklarla birlikte mahalle okullarında okuyup yazma öğrendiklerine dair elimizde bazı bilgiler vardır. Bu eski karma eğitim Tanzimat yıllarında kız sıbyan mekteplerinin açılmasıyla bir değişiklik geçirir. Ancak toplumda genel olarak kadınların eğitime, öğrenim görmeye ihtiyaçları olmadığı görüşü yaygındır.

Birçok medrese ve mektep vakıf yoluyla kadınlar tarafından kurulduğu halde, bu kuruluşlarda kadınların okuma hakkı olmamıştır. Ahmet Rasim, Cumhuriyetin ilk yıllarında basılan “Muharrir Şair Edip” adlı eserinde

¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 1, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1952 s. 230.

de bu durumdan, az çok eğitim görmüş erkeklerin dahi kadınların okur-yazarlığını gereksiz bulduğundan acı acı bahseder. Ancak kadın eğitimi zamanla yavaş dahi olsa bir gelişme gösterir.

İlk kız ortaokulu, 1859'da açılan Sultanahmet'teki Cevri Kalfa Kız Rüştıyesi'dir. 1 Eylül 1869'da Safvet Paşa'nın Maarif Nazırlığı sırasında çıkarılan "Maarif-i Umumiyye Nizamnâmensi"nin 9. Maddesi 6-11 yaş arasındaki kız çocuklarına da sıbyan mekteplerine devam zorunluluğunu getirir, ancak bu zorunluluğa pek uyulmaz.

İlk kız sanat okulu 1864'te Rusçuk'ta Mithat Paşa tarafından açılmıştır. İstanbul Yedikule'de Tophane-i Âmire'nin kurduğu Kız Sanayi Mektebi'nin açılışı 1869'dur. Aynı yıl kız rüştıyelerinin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere İstanbul'da Dâr-ül-muallimât (Kız Öğretmen Okulu) hizmete girer. 1874'te bu okulun öğrenci sayısı 46, dokuz kız rüştıyesinde okuyanlar ise 248'dir. 1877'de İstanbul'daki kız ortaokulu sayısı sekize düşerken kız öğrenci sayısı 294'e yükselir.

1878'de Ahmet Vefik Paşa tarafından kurulan Üsküdar Mekteb-i İnas'ı sonradan kız sanat okuluna dönüştürülür. 1879'da İstanbul'da Aksaray ve Cağaloğlu'nda iki kız sanayi mektebi daha açılır, bunları Bursa, İzmir, Konya, Kastamonu, Diyarbakır, Halep, ve Trablusşam'da kurulan kız sanat okulları izler.

1880'de Münif Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde İstanbul'da ilk kız idadisi açılmıştır. Okulun programına genel kültür, Türkçe, üç batı dili, musiki, el ve ev işleri dersleri de alınmış, okula başlangıçta üç öğrenci kaydolmuş, ilgisizlik yüzünden iki yıl sonra bu okul kapanmıştır. Basında çıkan haberlerde babaların kızlarını okula göndermeleri, kızları olmayanların da yardımları istenmiş, kızların ilmin tadını tadamadıklarından yakınılmıştır.

1899-1900'da Dâr-ül-muallimat'ın 560 öğrencisi vardır. Bu okuldan 26 yılda 348 kız öğrenci mezun olmuştur. Aynı yıllarda 9 kız rüştıyesinde 1779, 3 kız sanat okulunda 486 öğrenci okumaktadır. İstanbul'daki iptidâî adı verilen ilkokullarda ise 453 kız öğrenci vardır. Ankara'daki iki öğretmenli kız rüştıyesinde 12 öğrenciye karşılık azınlıkların 4 rüştıyesinde 239 kız öğrenci bulunmaktadır. 1893'te açılan İzmir Kız Rüştıyesi'nde 4 öğretmen 80 öğrenciyi okutmaktadır.

1909'da Haseki Hastanesi'nde bir ebe mektebi, 1911'de de İstanbul İnas İdadisi açılır, bu idadî 1913'te İnas Sultanîsi, 1915 yılında da Bezmi-

âlem Sultanîsi adını alır ki ilk kız lisemizdir. 1913'te bütün ülkedeki 588 kız ilkokulunda toplam 40455 öğrenci ve 983 kadın öğretmen vardır. 1914'te yalnız İstanbul'da 14 ana mektebi 132 ilkokul bulunmakta 663 kadın öğretmen görev yapmaktaydı. Bu yıl kız idadilerine öğretmen yetiştirmek üzere 12 Eylül günü, Dâr-ül-muallimat'ı Âliye'ye bağlı olarak ilk İnas Dâr-ül-fünun'u açılmış, matematik, edebiyat ve tabiî bilimler şubelerinden 1917'de toplam 18, 1918'de de 10 kız öğrenci mezun olmuştur. İnas Dâr-ül-fünun'u 1920'de kızlar erkeklerden ayrı sınıflarda ders görmek üzere İstanbul Dâr-ül-fünun'u ile birleştirilmiş, bir süre sonra kızların kendi sınıflarını boykot edip esas derslere girmeleriyle de karma öğretim başlamıştır.

1916'da örgün eğitim görmemiş kadınlar için İstanbul'da Bilgi Yurdu açılmış, ilk ayda buraya 116 kadın kaydolmuş, bu yurttan sanat ve müzik dersleri verilmiştir.

1917'de kadınların Tıp Fakültesi'nde okumaları Sıhhiye Meclis-i Umumî'si tarafından kabul olunmuş, Ticaret Yüksek Okulu'nda da kız bölümü açılmış, 1918 yılında burayı 58 öğrenci tamamlamıştır. 1917 yılında Ana Muallime Mektebi'nin kapandığı görülmektedir. 1918'de kızlar için Sanayi-i Nefise Mektebi tesis olunmuştur.

Arada bazı okulları geliştirme çabaları da görülür. Örnek olarak 1913'te Kız Sanayi Mektepleri idadilerden bir yıl daha fazla eğitim veren okullar haline getirilmiştir. Dâr-ül-muallimat-ı Âliye ise 5 yılı iptidai, 2 yılı ihzarî 3 yılı âli olmak üzere üç bölüme ayrılmış, ilkokul öğretmenlerinin, müfettişlerin, orta ve yüksek okul öğretmenlerinin daha iyi yetiştirilmesine çalışılmıştır.

Bu uzunca girişten sonra, Atatürk döneminde kadın eğitimi konusunu ele alabiliriz. Atatürk dönemine İstiklâl Savaşı yıllarını da katmak gerekir. Çünkü o yıllarda da bazı faaliyetler göze çarpar. Özellikle Atatürk çeşitli konuşmalarında bu konuya değinir. Öncelikle belirtilmesi gereken bir husus, Atatürk'ün eski Türk analarının yüksek kültürüne ve erdeminin üstünlüğüne inanmış olmasıdır. Cumhuriyet dönemi kadınlarına, Keriman Halis Ece'ye hitabında olduğu gibi, daima ana ve atalarına eş, yüksek kültürde ve yüksek erdemde dünya birincisi olmalarını öğütler². Atatürk'e göre Türk kadını milletin kaynağı, toplum hayatının temelidir. "Ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir" diyen Atatürk Türk kadınının

² A.g.e., C. 3, s. 91.

“dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağırbaşlı, ahlâklı kadını olması”³nu ister³. Bu yüzden sıkça kadın eğitiminden söz eder.

9 Mayıs 1920 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ilk programı okunurken kız ve erkek farkı gözetilmeden Türk çocuklarına verilecek eğitimin, kazandırılacak şuur ve karakterin hedefleri üzerinde durulur. Millî Mücadele'nin sürdüğü çetin günlerde 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan “Maarif Kongresi”nde bu program ele alınır. Kongreyi Atatürk bizzat açar. Yeni devletin eğitim ilkelerinden, millî eğitimin düzenlenmesinde alınacak tedbirlerden bahsederken hitaplarında kadın öğretmenlere “Muallime ve Muallimler”, “Hanımlar, Efendiler” diyerek öncelik tanır.

Toplantının kadın erkek karışık düzenlenmesi T.B.M.M.nde bazı kişilerce tepkiyle karşılanmış, devrin Millî Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver), onbin lira harcayıp top tarrakaları arasında muallimler kongresi düzenlediği için Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey tarafından tenkit edilir, Karesi Mebusu Hasan Basri Bey de kongrenin milletin gelenek ve duygularına uymayacak bir şekilde muhtelit bir kongre olarak düzenlendiğini söyleyerek tenkitlere katılır; kongreye “mahlût” diyenler vardır. Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmet Şükrü Bey de kongreye kadın-erkek birlikte katılmasının “kadınlığı tahkir” olduğunu ifade eder. Medreseli Mebuslar ise kongrenin düzenlenmesinde yardımcı olan Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği'ni Atatürk'e şikâyet ederler. Atatürk Birlik Başkanı Mazhar Müfit Bey'i çağırır, hiddetle “Hanımların da katıldığı birlikler toplantısında siz ne yapmışsınız?” diye azarlar. Mazhar Müfit şaşırmıştır, mebuslarsa memnundur. Atatürk devam eder: “Siz toplantıya gelen muallime hanımlarla muallim beyleri ayrı ayrı oturtmuşsunuz. Halbuki karışık oturtmalıydınız, bir daha öyle hareket etmeyiniz” deyince, bu sefer mebuslar şaşırır, başları önlerinde huzuru terkederler. Bu olay karma eğitimin bir habercisi sayılabilir. Nitekim Atatürk 31 Ocak 1923 günü İzmir'de karma eğitim konusundaki düşüncelerini halka iki cümleyle açıklamıştır:

“Milletimizin, memleketimizin dâr-ül-irfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır.”⁴

Atatürk'ün bu karma eğitim ideali biraz geç, ama yavaş da olsa gerçekleşecektir. Muallimler veya Maarif Kongresi'nin kadın eğitimi bakımın-

³ A.g.e., C. 2, s. 234.

⁴ A.g.e., C. 2, s. 86.

dan önemli bir yönü de Ankara Dâr-ül-muallimat Müdüresi Şahver Hanım'ın üzerinde durduğu husustur. Şahver Hanım, kız okullarına kızların ev kadını olabilmeleri için gereken pratik uğraşı ve uygulamaların konulmasını ister.

Bir öğretmen okulu yöneticisi olan Şahver Hanım, kadın eğitimini "ev idaresi" gibi çok dar sınırlı bir alana çekerken Atatürk'ün bu konudaki görüşlerinin genişliği dikkatle üzerinde durulmayı gerektirir.

1. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Atatürk, Türk toplumunda bir temel yapı olarak aileye büyük önem verir. Ona göre "Aile, büyük insanlık toplumunun ahlâkî ve sosyal düzen altında doğduğu en küçük müessesedir", medeniyetin esasını, ilerlemenin ve kuvvetli olmanın temelini de aile hayatında bulur. Aile hayatındaki yozlaşmanın toplumun da bozulmasına sebep olacağına inanır. Yine Atatürk'e göre kadın için aile bir şeref ortaklığıdır. Bu ortaklıkta kadının en büyük ve önemli görevi ise analıktır. Atatürk şöyle der:

"Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin ehemmiyeti lâıykıyla anlaşılır." ⁵

1928 yılında yaptığı bir konuşmasında analık konusunu tarihî bir temele oturtarak inkılâp dönemi analarına öğütlerde bulunur:

"Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın, eskiden bu ehemmiyeti, hakikaten en yüksek derecede kazanmıştır. Büyük atalarımız, onların anaları, tarihin, olayların tanıklığıyla sabittir ki cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü en ehemmiyetlisi kıymetli evlâtlar yetiştirmeleri idi....Şunu söylemek isterim ki, kadınlarımızın umumî vazifelerde üzerlerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de iyi anne olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim geliştikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü gereklerine göre evlât yetiştirmenin güçlüklerini biliyoruz"⁶.

Atatürk, kadınların eğitilmesini ister demiştik, bu istek altında biraz da kadınların bizatihi eğitici oluşları yatar. O, ana olacakları, çocuklarının ilk eğiticisi olacakları için kız çocuklarının eğitim ve öğrenim görmelerini ister. Çeşitli konuşmalarında Türk ana ve babalarına öğrenim yapan ço-

⁵ A.g.e., C. 2, s. 86.

⁶ A.g.e., C. 2, s. 151.

cuklarının yetişmeleri için hiçbir fedakârlıktan çekinmemelerini de tavsiye eder. Bir konuşmasında Türk kadınına şöyle seslenir:

“Türk kadınının vazifesi Türk’ü zihniyeti ile, pazusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.”⁷

Milletin temel terbiyesini ailesinden aldığı, her devirde büyük adamları analarının yetiştirdiğini bilmenin güveni içinde:

“Türk kadını daha yüksek nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir.” der.

2. Analık dışında ev işlerinin ikinci derecede olduğu görüşündedir ve bu hususu 31 Ocak 1923’te İzmir’de yaptığı çok önemli konuşmasında ifade eder:

“Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayat-ı içtimaiyyede de taksim-i vezaif vardır. Bu umumî taksim-i vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi aynı zamanda hey’et-i içtimaiyyeye dahi dahil olacaklardır. Kadının vezaif-i beytiyyesi en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir.”⁸

Toplumdaki iş bölümünden söz eden Atatürk, kadınların ev işleri dışında toplumla ilgili görevleri bulunduğunu hatırlatmakta, ev idaresini ufak ve önemsiz saymaktadır. Bir konuşmasında kadınları ev dışındaki çalışma hayatına davet eder ve şöyle der:

“Daha selâmetle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır. Büyük Türk kadını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadını ilmi, ahlâkî, içtimai, iktisadî hayatta erkeğin şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur.”⁹

3. Atatürk meşhur İzmir konuşmasında köy kadınlarının çalışma ve ticaret hayatında, 21.3.1923 tarihli Konya konuşmasında da eski Türk kadınlarının savaşta, tarım hayatında ve geçim sağlamada nasıl başarılı olduklarını anlatır¹⁰.

Konya’daki konuşmasında daha sonra inkılâp kadınının devrin şartlarına ne kadar başarıyla uyduğundan bahseder. Atatürk kadının çalışma hayatında da başarıya ulaşmasını ister, bunun için de kadınların bütün

⁷ A.g.e., C. 2, s. 231.

⁸ A.g.e., C. 2, s. 85.

⁹ A.g.e., C. 2, s. 151.

¹⁰ A.g.e., C. 2, s. 148.

eğitim aşamalarından geçmeleri gereği üzerinde çeşitli konuşmalarında durur. 26 Ağustos 1924 günlü konuşmasında:

“Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin ameli olması mühimdir. Memleket evlâdı her tahsil derecesinde, iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette tec-hiz olunmalıdır.”¹¹ demiş, İzmir konuşmasında kadınların bilim ve fen sa-hibi olmaları gereği üzerinde iki yerde durmuş ve:

“Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazı-mından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaen-aleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklardır ve erkeklerin geç-tikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı icti-maiyyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri ola-caklardır.” cümlelerinden sonra şu sözlerle düşüncelerini pekiştirmişlerdir:

“Binaenaleyh bizim hey’et-i içtimaiyyemiz için ilim ve fen lâzımsa bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lâzımdır.”¹²

Bütün bu sözler Atatürk’ün kadın eğitimi konusunda ne kadar dik-katli ve hassas olduğunun sözlü tanıklarındır. Yeni Türk Devleti’nin kuru-cusunun bu konudaki düşünceleri açıkça belirtilmiştir. O halde bu dönemde kadın eğitimi nasıl bir gelişme göstermiştir. Öncelikle belirtilme-si gerekir ki memleket bir savaştan çıkmış, bir istilâdan kurtulmuştur. Bir-çok alanda olduğu gibi eğitim kurumları da yer yer savaşın tahribatına uğramıştır. Tam bu yıkıntılardan kurtulacağımız sırada bütün dünyayı sarsan ekonomik kriz Türkiye için de etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti’nden intikal eden okullardan tesbit edilebilenler şun-lardır:

İsmail Hakkı (Tonguç)’la Faik Reşit (Unat)’ın “Muallim Yılığ” adlı kitapta bildirdiklerine göre, 10 Mayıs 1920’de 422 öğrencinin okuduğu 13 Erkek Öğretmen Okulu’na karşılık 314 öğrencinin öğrenim gördüğü 4 Kız Öğretmen Okulu vardır. Erkek Öğretmen Okulları dört yıllık, kızlarınki ise beş yıllıktır.

26 Şubat 1924 tarihli Hakimiyet-i Milliye’de çıkan bir haberde 3 tane yatılı kız lisesi olduğu, hepsinin İstanbul’da bulunduğu yazılıdır. Bunlar

¹¹ A.g.e., C. 2, s. 173.

¹² A.g.e., C. 2, s. 86.

Erenköy, Çamlıca, Kandilli Kız Liseleridir. Gündüzlü kız liselerinin sayısı 6 olup bunlardan üçü İstanbul'daki İstanbul Kız Lisesi, Bezmiâlem Valde Sultan ve Nişantaşı Liseleridir. Diğer üç lise Ankara, İzmir ve Edirne'dedir. Kız sanat okulları iki tane olup bunlar İstanbul'daki Üsküdar ve Selçuk Hatun Sanat Mektepleridir. Bolu'da da bir kız idadisi bulunmaktadır.

Halbuki 1 Mart 1923 günü T.B.M.M.nin dördüncü toplanma yılını açış nutkunda Atatürk, özel idarelerce yurdun çeşitli yerlerinde bir kız öğretmen okulu ile 3 kız idadisinin ve 30 kız ilkokulunun, Millî Eğitim Bakanlığı'nca da bir kız lisesi ile iki kız ortaokulunun açıldığını müjdelemiştir. Bu bakımdan istatistiklerin ihtiyat kaydı ile kabulü gerekmektedir.

15 Temmuz 1923'te Millî Eğitim Bakanlığı'nda Birinci Hey'eti İlmiye toplanmış, diğer konular arasında Kız ve Erkek Öğretmen Okullarının tüzük ve programları üzerinde durulmuş, İstanbul Kız Öğretmen Okulu'nda orta kısım açılması kararlaştırılmıştır.

14 Ağustos 1923 günü T.B.M.M.de hükümet programı okunmuş, millî eğitim konuları arasında kadınların eğitim ve öğretimine de önem verileceği, bu maksatla kız öğretmen okulları, kız liseleri ve kız sanayi idadileri açılacağı ve bunlara gerekli eğitim araçları sağlanacağı belirtilmiştir.

1923-1924 Ders yılında 4804 okulda 62.954 kız öğrenci, 1217 kadın öğretmen bulunmaktadır. 1930-31 ders yılında okul sayısı 6598, kız öğrenci sayısı 174.227'ye, kadın öğretmen sayısı 4814'e yükselir. 1940-41 ders yılında okul sayısı 10506, kız öğrenci sayısı 294.468, kadın öğretmen sayısı 5981'dir.

1923'te 1081 kadın öğretmenin ancak 378'i meslek eğitimi görmüştür.

Cumhuriyetin ilk Anayasa'sı ilköğretimi kız çocuklar için de mecburi saymıştır. 87. Maddede "Kadın, erkek bütün Türklerin ilk öğretimden geçmek mecburiyetinde oldukları" belirtilmiştir. Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatinin 77. Maddesinde de ilköğretime 7-16 yaş sınırı getirilmiş, erkek ve kızların karma okudukları okullarda bu zorunluk yalnız kızlar için ilçe maarif encümenlerince dört yıla kadar indirilmiş, kız mektepleri ayrı olduğu taktirde kızlar için öğrenim zorunluğu yine encümen kararıyla bir yıl kısaltılmış, ancak bu madde hiç uygulanmamıştır.

Atatürk'ün aramızdan ayrılışının ikinci yılında yapılan 1940 sayımında 7-16 yaş arasında şehirlerde 376.481, köylerde 1.302.236 kız çocuk bulunuyordu. Bunlardan şehirlerde 58.236'sı, köylerde de 49.029'u ilkokulu bitirmiş, şehirde 143.652, köylerde ise 159.520 kız öğrenci ilkokulda oku-

makta, şehirlerde 174.593, köylerde de 1.094.276 çocuk ilkokula gitmektedirler. O yıllarda 22.778 köyde okul yoktur. Şehirlerde 5.594, köylerde de 44.289 öğretmene ihtiyaç vardır. Okul olan yerlerde de kızların okula gönderilmemesinden, gönderilenlerin bir kısmının da sonunu beklemeden okuldan alınmalarından yakınan yetkililer vardır. Bu devirden bir yakınma da kız veya kadın öğretmenlerin köylere gidip öğretmen olmayı kabul etmedikleri, kabul edenlerinde çok kalmadıklarıdır.

Cumhuriyetin ilk ders yılında öğretim yapan 20 öğretmen okulundan yedisi kız öğretmen okuludur. 1938'te İzmir Kızılçullu Eğitim Yurdu'nun eğitim bölümüne köylü kız ve kadınlar alınmaya başlanmış, köylerin kadın öğretmen ihtiyacının karşılanması için çareler aranmıştır.

İlkokulların dışında halka okur-yazarlığı öğretmek, özellikle de yeni harfleri belletmek için Millet Mektepleri açılmış olup bu dersanelerde yaşları 16 ilâ 45 arasında bilumum kadın ve erkek vatandaşların okutulacağı, Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 6-7. Maddeleri hükmündendir. Bu mekteplerde ilk birkaç yıl içinde bir milyondan fazla insan yeni harfleri öğrenmiştir. Ancak kadın sayısı tesbit edilememiştir.

Ortaokullarda kız öğrenci sayısı 1927-1928 ders yılında 3.763 ken 1935-1936'da 13.889'a, erkek öğrenciye göre kızların yüzdesi 18,9 dan 26,5'e yükselirken; liselerde artış olmakla birlikte yüzde de bir düşüş görülmüştür. 1927-1928 ders yılında liselerde 1.071 kız öğrenci okurken bu sayı 1935-1936 ders yılında 2.931'e yükselmiş, erkek öğrenciye oranla % 28'den % 21,5'e düşülmüştür. Bu sayıya yabancı kolejlerde ve özel okullarda okuyan kız öğrenciler dahil edilmemiştir. Yabancıların Türkiye'de açtığı okullarda eğitim gören kız çocuk sayısı oldukça fazladır. Bursa Amerikan Kız Mektebinde dört kızın protestanlığı seçmeleri üzerine mektebin kapatılması kararından bu husus anlaşılmaktadır¹³.

1924 yılında Millî Eğitim Bakanlığında İkinci Hey'et-i İlmiye toplantısı yapılmış, bu toplantı sonunda konumuzla ilgili olarak "Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı hale getirilmesi", "Kız ve erkek öğretmen okullarındaki öğretim sürelerinin beş yıla çıkarılması" kararları alınmıştır.

1926 yılında Üçüncü Hey'et-i İlmiye toplantısı yapılmış, "yatsız ortaokullarda karma öğretim uygulanması" kararlaştırılmıştır. 1928-1929 ders yılından itibaren kız lisesi bulunmayan illerde erkek liselerine kız öğrenci kabulüne de başlanmıştır.

¹³ Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, Sayı 25-26, 15 Mart 1928, s. 108-110.

Aslında kız liselerinin kuruluşuna daha 1922 yılında başlanmış, bu tarihte Ankara ve İzmir Kız Liseleri açılmış, Ankara Kız Lisesi'nin yeni binası 1928'de tamamlanmıştır.

1924-1925 yıllarında bazı ortaokulların kız öğrenci mevcudu 1925-1926 Devlet Salnamesi'ne göre şöyledir:

Edirne Gündüzlü Ortaokulu 38, Trabzon Gündüzlü Ortaokulu 20, Konya Gündüzlü Ortaokulu 30, Nişantaşı Gündüzlü Ortaokulu 140 -bu okulun yeni binası da 1928'de tamamlanmıştır-, Çamlıca Yatılı ve Gündüzlü Ortaokulu 96, Kandilli Yatılı ve Gündüzlü Ortaokulu 114, Kastamonu Gündüzlü Ortaokulu 25, Kadıköy Gündüzlü Ortaokulu 10 kız öğrenciyle öğretim yapmaktaydılar.

Bazı liselerin öğrenci durumu ise şu sayıları verir:

Erenköy Yatılı Kız Lisesi (orta kısım 117, lise 83), İzmir Yatılı Kız Lisesi (orta kısım 97, lise 6), İstanbul Kız Lisesi (orta kısım 364, lise 75), Ankara Kız Lisesi (orta kısım 77, lise 2)

Aynı Salname'de İstanbul Üniversitesi'ndeki kız öğrenci durumu pek iç açıcı olmamakla beraber şöyledir:

Fen Fakültesi matematik şubesinde 7, fizikte 8, tabii bilimlerde 48, kimyada 26, madeniyatta 4 devam eden kız öğrenci vardır, Tıp Fakültesinde 17, Ebe Okulunda 204, Dişçi Okulunda 4, Hukuk Fakültesinde 23 kız öğrenci okumaktadır.

Yüksek Öğretmen Okulu'nun edebiyat şubesinde 5, felsefe 1, tarih-coğrafyada 1, matematikte 2, fizik - kimyada 3, hayatiyatta 3 kız okumaktadır.

1930-1931 ders yılında ise Edebiyat Fakültesi'nde toplam 155 kız öğrenciye karşılık 129 erkek öğrenci vardır. Fen Fakültesi'nde 90, Hukuk Fakültesi'nde 72, Tıp Fakültesi'nde 11 öğrenci bulunmaktadır. Hukuk'taki kız öğrenci sayısı artarken Tıp'taki azalmıştır.

Bunlar Atatürk'ün işaret buyurduğu gibi âlim ve mütefennin olacak hanımlardır. Bu tarihlerde henüz fakültelerde öğretim üyesi hanım bulunmamaktadır. Ancak 1950'de İstanbul Üniversitesinde 24 toplam kadın öğretim üyesi sayısı 1960'da 52'ye, 1970'de 114'e yükselmiştir. Hukuk Fakültesi'nin ilk kadın mezunları Süreyya (Ağaoğlu), Melahat (Ruacan), Bedia Hanımlardır. İlk kadın doktorlarımız yurt dışında yetişmişlerdir. Bunlar Almanya'da okuyan Semiramis Tezel, Safiye Ali, Bedriye Bedri ve

İngiltere'de tıp öğrenimi gören Hayrünnisa Hanımlardır. İstanbul Tıp Fakültesi ilk kadın mezunlarını 1928 yılında vermiştir, sayıları 7 dir.

1928 yılı kadın öğretmenlerden başarılı olanların taktirname veya para ödülü aldıkları bir yıldır. Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası'nda Müdürler Komisyonu'nun 231 sayılı kararıyla Ankara Erkek Lisesi Felsefe Öğretmeni Tezer (Taşkıran) mektepler için değerli bir eser (mantık) yazdığı için, Konya Erkek Muallim Mektebi Resim Öğretmeni Efser Hanım da kıymetli bir ressam olduğundan birer taktirname kazanmışlardır. Erenköy Kız Lisesi Edebiyat Öğretmeni Nuriye Reşid Hanım eğitimdeki başarısından para ödülü almıştır.

Tezer Hanım'ın Mantık kitabını Atatürk bizzat okumuş, bir toplantıda genç öğretmene taktirlerini bildirmiş, ancak terimlerin Türkçeleştirilmesini istemiştir.

Bu dönemde bir ders kitabı yazarı da öğretmen Pakize (İçsel) dir. Ev idaresi kitapları uzun yıllar ortaokullarda okunmuştur.

Meslekî ve teknik eğitime gelince, bir meslek eğitimi olan kız öğretmen okullarında 1924-1925 ders yılında toplam 1224 öğrenci okumaktadır. Bunlardan 1141'i yatılı, 87'si gündüzlüdür. Öğrencilerin okullara dağılımı şöyledir.

Edirne 138 yatılı, 1 gündüzlü; İzmir 119 yatılı, 27 gündüzlü; İstanbul 280 yatılı; Adana 79 yatılı, 21 gündüzlü; Ordu 54 yatılı, 5 gündüzlü; Bursa 204 yatılı; Sivas 94 yatılı, 20 gündüzlü; Konya 162 yatılı, 10 gündüzlü; Diyarbakır, 11 yatılı, 3 gündüzlü. Bu okullardan Konya Kız Öğretmen Okulu Atatürk'ün birkaç kere gittiği en önemli konuşmalarını yaptığı, gösterilerini seyrettiği bir okuldur. Diyarbakır Kız Öğretmen Okulu ise 1924'te açılmıştır.

Kız meslek okullarına öğretmen yetiştirmek için Ankara'daki Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nun açılış tarihi 1934'tür.

1928 yılında memleketimizin iktisaden muhtaç olduğu küçük sanayi tanzim ve ıslah amacıyla 12 si kız, 34 öğrenci Avrupa'ya bilgi ve görgülerini arttırmak için gönderilmişlerdir. Kız sanat okulu veya öğretmen okulu mezunlarından 2 kız moda (şapkacılık), 2 kız çamaşır, 2 kız terzi, kız öğretmen okulu çıkışlı 4 kız öğrenci de Ev yönetimi için seçilmişlerdir.

Avrupa'ya diğer dallardan da bilgi-görgülerini arttırmak için kadın öğretmenler gönderilmişlerdir. Bunlardan Azime İpek'in yurda dönüşte verdiği rapor Atatürk'ün Çankaya'daki özel kütüphanesinde.

1927-1938 yılları arasında 2 çocuk bakımı, 3 kadın işleri resmi, 9 biçki dikiş, 6 moda çiçek, 1 ekmekçilik-pastacılık, 4 çamaşır, 4 nakış, 6 ev yönetimi-yemek pişirme öğretmeni Avrupa'da eğitilmişlerdir. 1925'te meslek okulları üzerine rapor hazırlayan Prof. Kühne, özellikle ev idaresi öğrenimi üzerinde durmuştur.

İlkokullardan başlayarak kız öğrenciye gösterilmesi gereken ev yönetimi ve biçki-dikiş dersleri üzerinde durulmuş, 4. sınıflardan kızların beden terbiyesi derslerinden biri, 5. sınıflarda da imlâ dersi ev yönetimine ayrılmış, 1928 yılında bu dersleri okutacak öğretmenlerin nasıl tesbit edilecekleri genelgelerle belirtilmiştir¹⁴.

Kız Sanat Enstitüleri ve Kız Sanat Okullarının kuruluşu ise Atatürk devrinin eseridir. 2 Sanat Enstitüsü eski idareden teslim alınmış, 1938'e kadar sayıları 40 a yükselmiştir. Bu arada 28 Akşam Kız Sanat Enstitüsü açılmıştır.

Kız Sanat Enstitülerinin kuruluş amaçları kızlarımızı aile hayatında bilgili birer ev kadını olarak hazırlamak, gerekirse kadın zanaatlarında bir kazanç yolu tutabilmelerini sağlayacak nitelik ve becerilerle yetiştirmektir.

Bunlardan 1928 yılında kurulan Ankara'daki İsmetpaşa Kız Enstitüsü ile Kadıköy Kız Enstitüsü yatılı idiler.

Enstitülerde biçki-dikiş, moda-çiçek, nakış, çamaşır, resim, meslekî resim, giyim tarihi, ev idaresi, yemek pişirme, çocuk bakımı, sağlık ve teknoloji dersleri okutulmaktadır. 1926'da (idare-i beytiyye) öğretmeni yetiştirmek için İstanbul Kız Öğretmen Okulunda bir kurs açılmıştır. Kız enstitülerinde birer spor yurdu kurulmuş, 1926-1927'de İsveç'ten biri kadın iki uzman getirilmiş, İstanbul Kız Öğretmen Okulunda açılan kurslarda 148 erkek, 63 kadın jimnastik öğretmeni yetiştirilmiştir. Kız Öğretmen Okullarında 1937-38 ders yılında askerlik dersi yerine biçki-dikiş, çocuk bakımı, ev yönetimi dersleri konmuştur.

1927'de Ankara'da bir ana okulu açılması plânlanmış, buranın öğretmen ihtiyacını karşılamak için Ankara Öğretmen Okulunda otuz kişilik bir sınıf açılmış, ortaokul mezunlarından, liselerin dokuzuncu, öğretmen okullarının dördüncü sınıflarından bu ana okulu öğretmeni sınıfına öğrenci seçmeleri için illere gönderilen genelge Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası 15 Ocak 1928, Sayı: 21-24, s. 126'da yayımlanmıştır.

¹⁴ Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi, Sayı: 27-28, s. 50-51.

Özellikle 1923-1938 arasında kadın eğitimi konusunda yapılan işlevler, kurulan teşkilât, açılan okul ve kurslar bunlardan ibaret değildir. Devlet Arşivi'nin bu kısmının istifadeye açılması, gazete ve dergilerin daha dikkatle taranması, daha geniş bir bibliyografik araştırma ile Atatürk döneminde kadın eğitiminde yapılanlar ortaya bütün genişliğiyle çıkarılabilecektir. Ancak bu dönem istatistiklerinde ufak da olsa tutarsızlıklar görülmekte. Örnek olarak Millî Eğitim Bakanlığı 7.11.1927 günlü 7085/591 sayılı genelgeyle okullarda açılacak halk dershanelerine katılan kadın ve erkek vatandaş sayısını maarif eminliklerinden, sormakta, 10.11.1927 günlü 599/1886 sayılı genelgeyle de illerde açılmakta olan sanat ve ticaret okullarının erkek ve kız olduğunun belirtilmesi maarif müdürlüklerinden istenmektedir.

1930-1931 ders yılında kız enstitülerinde öğrenci sayısı 423, akşam kız sanat okullarında 219, ticaret liselerinde ise 703 tür.

Bu sayılar Türk kızlarının Atatürk'ün gösterdiği hedef doğrultusunda ev işleri yanında, belki daha çok hayata, çalışma hayatına yönelik bir eğitimi seçtiklerinin tanığıdır.

Sonuç olarak denilebilir ki Atatürk döneminde, yeni Türk Devleti'nin büyük kurucusunun verdiği direktifler yönünde kadın eğitiminde pek çok hayırlı çalışma yapılmış, hedefe tam ulaşılammışsa da kadınlar önünde kapalı eğitim kapıları açılmış, yeni imkânlar sağlanmış, Cumhuriyet Türkiyesi'nde kadın eğitiminde geleceğe yönelik sağlam temeller atılmıştır. Bu yolu aydınlatan Büyük İnsana minnetimiz sonsuzdur.

BİBLİYOGRAFYA:

- ADEM, MAHMUT; "Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Sayısal Gelişme", *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu*, 1981, Ankara 1981. s. 95-108.
- AKYÜZ, YAHYA; *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1985e), Genişletilmiş 2.bs. Ankara 1985. 462 s.
- AYAS, NEVZAD; *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948. XV+745 s.
- AYTAÇ, KEMAL; *Gazi M. Kemal Atatürk, Eğitim Politikası Üzerinde Konuşmalar*, Ankara 1984. 98 s.

- BAŞGÖZ, İLHAN - H.E.WULSON; *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, 1968, 263 s.
- CAPORAL, BERNARD; *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, çev. Er-can Eyüboğlu, Ankara 1982, 740 s.
- CICIOĞLU, HASAN; *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim* (Tarihî Geliş-me), Ankara 1982, 362 s.
- Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1983. 678 s. "Bilim ve Kültür Eser-leri Dizisi Atatürk Kitapları"
- "Cumhuriyetten Önce ve Sonra Meslekî Tedrisat", *Maarif Vekilliği Dergisi*, Şubat 1939, sayı: 21-2, s. 1-9.
- CUNBUR, MÜJGAN; "Atatürk'e Göre Türk Kadını ile İlgili Sorunlar ve De-ğerlendirmeler", *Erdem*, cilt/4, Sayı: 12, Eylül 1988, s. 685-732.
- DOĞRAMACI, EMEL; *Türkiye'de Kadın Hakları*, Ankara, 103 s.
- ERGİN, OSMAN; *Türk Maarif Tarihi*, 5 c. İstanbul 1977.
- ERGÜN, MUSTAFA; *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982, 203 s.
- İNAN, AFET; *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul 1955.
- İNAN, M. RAUF; "Atatürk'ün Devraldığı Eğitim, Öğretim Durumu ve Ku-rumları", *Atatürk Konferansları*, V, 1971-1972, 117-161 s.
- KANSU, NAFİ ATUF; *Türkiye Maarif Tarihi*, 2 c. Ankara 1930-1932.
- "Muhtelit Tedrisat", *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 1930, Sayı: 19, s. 87-95.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Mecmuası*, c. 1-3, 1926-1928 Sayı: 1-24.
- ONAY, PERİHAN; *Türkiye'nin Kalkınmasında Kadının Rolü*, Ankara 1967, 194 s.
- TAŞKIRAN, TEZER; "Atatürk ve Kadın Eğitimi", *Azerbaycan*, cilt 30, sayı 235, 1981.
- TAŞKIRAN, TEZER; *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara 1973. 176 s.
- UNAT, FAİK REŞİT; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara 1964. 200 s.